No. १३४४

Title आख्यात वादः

Author x

Extent १० Age x

Subject न्याय शास्त्रं

ख्यातिवादः

१३४५

१२१ न्याय

[illegible] ख्या ख्या २००

आख्यातवाद

१ ॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥आख्यातस्य कृतित्वं शक्यतावच्छेदकं नु वा॥ तत्र चैत्रः पचतीत्यत्र पाकानुकूलकृतेरनु
भवस्य सर्वसिद्धत्वेन कृतित्वमेव शक्यतावच्छेदकं शक्यतावच्छेदकमित्यादिकमाख्यातत्वं वेत्यस्यादेतत्॥ रथो ग
च्छतीतीत्यत्र मात्रप्रतीतेर्घटो नश्यतीत्यत्र प्रतियोगित्वस्य प्रतीतेस्त्वाश्रयत्वे प्रतियोगित्वे निरूढलक्षणा॥ अथा
श्रयत्र प्रयोगसामान्यं दृष्टाश्रयत्वे प्रतियोगित्वे च शक्तिः कृतावेव लक्षणेत्यत्र किं न रोचते इति चेत्सत्यं चैत्रो जा
नातीतिवत्॥ घटो जानातीत्यप्रतीतेः आश्रयश्च शक्तिकल्पने तु एतादृशप्रतीतिर्दुर्निवारा घटस्यापि ज्ञानाश्रय
त्वात्॥ रथो गच्छतीतिवत् महाकालो गच्छतीत्यप्रयोगाच्च तादृशावच्छेदकतादि संबंधावच्छिन्नाधिकरण
तायाएवाख्यातस्य प्रतिपाद्यत्वेन कृतित्वापेक्षया गुरुशरीरस्यतस्य न शक्यतावच्छेदकत्वं न च तर्हि प्रतियोगि रामः०
त्विकाणतिरिति चेत्सत्यं कृत्यपेक्षया प्रतियोगित्वरूपस्य प्रतियोगित्वस्य वाकृत्यान्न तत्र शक्तिः प्रतियोगित्वस्य रू १
नितरन्यत्वमप्यात्रेसत्वात् लाघवात् कृतावेव शक्तिः न च निरुक्तिमत्याधारणत्वमितरसमनियतावच्छेदकत्वेपाकगोचरनिरू

नचप्रवृत्तिजनकत्वमिति साध्यताधानजनकतावच्छेदकत्वं ननु पाकं करोतीतिवाक्यजन्यकृतिकर्मताबोधस्याप्रवर्तकत्वान्नातिप्रसंगा

थवाद्यावृत्तिप्रसंगात्तत्रविषयत्वरूपंकर्मत्वंननुजन्यत्वरूपंसाध्यत्वंप्रतीयतइतिचेदुच्यतेतदायाकंकुर्वीतेत्यादावपिवि
षयत्वमेवकर्मत्वंकृत्यविशेषाद्वाएवंवक्तव्यंतत्कृतिपाकानुपधायककृतिस्तनद्विषयककृतित्वंकालेपाकंचकारेतिप्रयोगविरहात्
साध्यत्वमपिकर्मताघटकमतोदुर्वारएववृत्तिमंसर्गैरितिवाच्यंतादृशवाक्यजन्यज्ञानस्यकृतिसाध्यताविषयकत्वेप्रमाणाभावात्
धीनेष्टसाधनताज्ञानसहकारितातस्यप्रवर्तकतायाश्चोक्तत्वात्उच्यतेइष्टसाधनताबोधकवाक्यंविधिःपाकंकुर्वीतेत्यादिवाक्यंधा
त्वर्थकृतौविष्टसाधनताबोधकंपचेतेत्यादिवाक्यंचधात्वर्थपाकादौतद्बोधकंसर्वत्रविधिप्रत्ययस्येष्टसाधनताबोधकत्वान्न
चतनकलंजंभक्षयेदित्यादिनिषेधेतिव्याप्तिःतत्रापिभक्षणाभावेनञर्थाभावरूपेष्टसाधनताबोधकत्वादितिवाच्यंक्रिया
विशेषणतयैवविधिप्रत्ययस्येष्टसाधनत्वबोधकत्वव्युत्पत्तेःनिषेधस्थलेचतवन्निष्ठानान्वयबोधादिष्टसाधनताभाववोधे
वक्रियायामुपगम्येनक्रियाविशेषणाभावविशेषणत्वेपिपरंपरयेष्टसाधनत्वस्यक्रियाविशेषणत्वेनोक्तव्युत्पत्तिभंगात्

२ अथैवमपि अभावविशेषणतयेष्टसाधनताबोधकत्वमास्थीयेत् निषेधातिप्रसंगतादवस्थ्यात् आश्रयतासंबंधावच्छि
न्नेष्टसाधनताप्रकारकबोधजनकत्वं निर्विशेष्याश्रयतयानवच्छिन्नेष्टपाकादिबोधकत्वं तदा द्वियदृघटितवाक्येतिप्रसं
१ गः धात्वर्थस्यार्थैसात्ताद्विशेषणतयेष्टसाधनताबोधकत्वविवक्षितो याज्ञिस्त्याकाम्पोजन्मानि श्यावाभिषेनभु
जीतेत्याद्यभावविधावव्याप्तिः किंचात्राश्रयतासंबंधेन प्रत्ययोपस्थापितेष्टसाधनतान्वितस्वार्थपरपदघटि
तवाक्यत्वस्य विवक्षितत्वात् तन्न च क्रियाकार्यतानामात्रस्य विधिमन्त्रपार्थत्ववादिनां मीमांसकानां मते स्वर्गकामो
यजेतेत्यादिसकलविधीनामेवेनेतद्भवतो नसंगनहः इ निवाच्यं यत इष्टसाधनतायो विधित्वानुपगमे पाकं कुर्वीति
पाकं करोतीति वाक्यजन्यबोधाविशेषेण एकस्य प्रवर्तकतानापरस्य त्वनुपपत्तेस्तन्मते विचारासहमेवात्तो मी
मांसकमते विकृतिसाध्यत्वमिष्टसाधनत्वं च पृथग्विधार्थस्य [redacted] विधेयपातेवन्याय्यमतत्वन्निति लिंनेनडमयं राम २

नविध्यर्थः अतोऽहरहः संध्यामुपासीतेत्यादौ रश्मिमांसकमते स्वसाधनतानन्वयेनैव लक्षितसाध्यताया बोधनिर्वाहः
अतएव विलक्षणविसाधनक्रियाफले विधायकेवाक्येन व्यापारागतफलसाधनताबोधनमपि नैषाम्युपपद्यते इतियुक्तमुत्प
श्यामः नचैवमुक्तनित्याग्निहोत्रादिविधीनामेतन्मतेः संगतिः इतिवाच्यं इष्टसाधनत्वादिष्टसाधनाभावत्वयोर्विष
यतापर्यालकधर्मत्वेनानुगमय्यान्तरोनिवृशनीयतया नित्यविधिष्वनिष्टसंभवात् नित्यविधिस्थलिङ्पदस्यादिष्टसाध
नाभावत्ववाचकत्वमुपगम्येव तस्य प्रवर्तकत्वनिर्वाहात् न्यायमतेतु नित्यस्थलेपि सर्वत्रेष्टसाधनत्वमेव विध्यर्थः स
ध्योपासनादेरपि ब्रह्मलोकगमनादिसाधनतायाः अर्थवादेन बोधनात् मुमुक्षोरपि प्रत्यवायात्तयादृष्टफलसाधन
ताबोधनात्तत्र प्रवर्तनं नतादृशफलसाधनत्वमपि न तद्विध्यर्थः तस्यावचनत्वं च नेमसाधारणाच्च यथास्वर्गकामो य
जेतेत्यादिनः स्वर्गादिसाधनत्वमेव प्रतीयते ननु तात्पर्यं क्रमादिष्टानर साधनत्वमिति समभिव्याहृतपदोपस्थापित

३ कामनाविषयतावच्छेदकावच्छिन्नसाधनत्वविधिप्रत्ययशक्तिरीकार्यान्तथाच संध्यावंदनादिविधौ फलकाम
नावाचकपदाभावाल्लशेषफलसाधनताबोधः यदि च विषयत्व ज्ञितापत्तेरन्यार्थविषयफलकामवाचकपदं न तत्राध्याहृत्य
3 तेऽर्थवादोपि विधिश्रुतापि तो विधिप्रत्ययस्यैव पश्चात्तत्पदसत्वेपि लोकावाप्त्यादिरूपेष्टविशेषमात्रस्यैवाध्याहारः
तिनात्पर्थविषयफलबोधोपपादकतत्कामवाचकपदाध्याहारेपपद्यते अतो विधेर्विशेषसाधनताबोधकत्वमित्य
च्यते नेनेष्टावस्तलोकावाप्त्यादिरूपभावफलकामबोधकयदमात्रसमभिव्याहारकल्पने भूयस्त्वावशेनन नित्यफलका
मनाश्रयस्यानधिकारापत्तिः संध्यावंदने उभयफलकामसमभिव्याहारकल्पने च संवलिताधिकारप्राप्त्या एवे
वफलमात्रकामस्याधिकारो न स्यादिति तस्याकरणप्रत्यवायं नव श्रीयादित्यपदिचफलद्वयकामनाया
ः पृथक् पृथक् धर्मिविशेषणतानाके बोधकमधिकारिपदं कल्प्यामिने नष्टावाकमेष्टापत्तिः वाक्यार्थभेदात् राम
३

यदिच नारकनिवृत्तिश्च स्वर्गलोकावाप्तिकाम इत्यादिपदमेव कल्प्यते तत्र चैकफलविशेष्यतापन्नकामनाद्यामपर
स्पर्शककामना विशेष्यतायां मधर्मि ॥ अपरकामनायामन्वयेन तात्पर्यं प्रयुज्यते येनोभयकामएवाधिकारी स्यान्न च
पितृत्वककफलधर्मितावच्छेदकतापन्नकामनात्वावच्छिन्नेनत्वमफलाविषयककामनासाधारण्येनाफलानामन्वयेकाम
नायस्य च शोचाधिक्रूपपरस्याऽर्द्धर्मितावच्छेदकतायत्त्वधर्मावच्छिन्नेयस्यानामाख्यपर्धी भसाधारण्येनान्वयेतास्य
र्यगतं सतिवा कामेदस्याप्यनवकाशः विशेषणाद्यनिरूपितविशेष्यतापारभेदस्यावच्छेद्यावच्छेदकभावस्यवाविशे
ष्यभेदेनासंभवे पितृमयधर्मानिरूपितानधर्मिनिरूपितावच्छेदकतानिरूपविषयनयोरभेदस्यावच्छेद्यावच्छेदकभावस्य
वासत्वान्न च तत एव सर्वे भोर्दशौर्णमासाविसन्नप्रकृत वा चिवशेषेप्यस्याप्यप्रत्ययुक्त्वादिफलानां तत्कामनानां
चदर्शितनीत्याएयकरुघ्यैवकामनाधिकारिरूपविशेष्ययोरन्वयेपि नवाकाभेदः नवाधवक्षत्वरिशेच्छिन

नीत्यादौ पिन्नभिन्नकर्मणाप्यच्छिद्रादेर्विशेषणालिपिनष्ठतच्याप्रतिसमासाउपपत्तेः नचैवमपि कामनायाअप्यधिका
४ रिविशेषणत्वे कामनामन्यशोवादिषु मतेसंध्यावंदनादिकारणामप्यवाधो नस्यादितिवाच्यं निरर्थकत्वस्य कामनायामप्य
धिकारविशेषणत्वाधारणाशौचादिनत्सहकाराणामप्यवादस्यवतानर्थक्यनतएवसमर्थस्याक्तिकल्पनस्यगुणानंनैपत्यं ताद
शस्यप्रत्यवायहेतुत्वेनानत्वाऽत्रिक्षेवा वश्यकत्वाद्यपस्यचपुत्स्यवाये नवलवान्द्वेषोपितुनोनीपकस्यमादाविवेतिनच
नाउथीयनएवतत्रतत्समेस्युच्यतेनरीपिसम्भवाउच्छिन्नदर्शपौर्णमासादिनःपुत्रपश्वादिरूपनाफलानामिवतादृशानां
ध्यावंदनादिनित्यकर्मणांपिनरकनिवृत्तिब्रह्मलोकावाप्त्यादिकौरूपफलद्वयस्यासिद्धिप्रसंगःवन्यनित्रिगकिंफ
लद्वयस्यसमुच्चयवाधकाभसेवैकल्पिकफलमितियोगसिद्धविकरणासिद्धांतानन्नवतादृशस्थलेभावरू
पफलानासेवनसमुच्चयोनन्नभावावभावरूपफलयोरपीतिवाच्यं वीजसाम्येनाविशेषानन्तरउत्पन्नोपफला राम
४

नांयत्रैककामनायायोग्यपदस्वर्गाद्योगोनाक्रिनत्रमिलितफलकामनायात्रनधिकारात्तेषामत्रैकफलकायप्रवाधिकारी
तिमून्नानाफलकामनयास्वकमनुनष्ठानेनशाह्यार्थइत्येवमुक्तेप्रसिद्धांतवीजंतमप्रवाभावरूपफलसाधारणमपिनवनन्नफलका
म्नात्वेनकामनायात्रधिकारात्ययाममक्तृहालेवनकामनावत्तोविभिन्नकामनाद्रूपवत्तोवाधिकारोव्याहतएवसमहृहालं
वषाद्दिफलकतृणागयागादिकमपिकेवलविस्मुलोककामनफलकामनयाशिषेतृष्टायतेपदिचनाद्दशाबाद्वलान्नप्रस्थे
कुफलकामकर्तव्यनाबोधकस्तुनिरपितत्रकल्पतस्त्वस्वोतेनदामहकेतेपितापृशास्तुत्वेनरमाचारवशाद्वयेयंउभफलक
क्तनयाविशिष्टानोसक्तस्त्रप्रामातसत्वभिन्नफलकामकर्तव्यत्वबोधकमपिस्वत्पानरंगान्पंतरविहस्यनुल्पत्वादिनयले
(विस्तरोगात्रप्रथहेममाधारणसाधनत्वस्यापिध्वर्थत्वेनकुलजन्मस्पर्धेहिंसादिनिषेधस्थलेकलंजभ)नाहिकामनायाप्रत्य
कतनन्नफलविमनावत्तोविभिन्नकामनाद्धपवत्तोवाधिकारोव्याहतएवसमहृहालेकनादिकामनायाःप्रत्यकजन्नन्य

५ सविषयकत्वात्तत्तेषिप्येसोसिद्धं तेनानिरुद्धक्तिकएवेति वाच्यं शब्दानामेवधारणाययातो याचेत्रोनत्तांगिकित्वेनासमुच्चितनन्नु
कामनावाधकपदानां तत्फलकामपमात्रपरतयासमभिव्याहृतानादित्स्पकामनावत्तोनधिकारस्पष्टत्वात् अत्रोच्यते नि
5 त्यकाम्यस्थले निवृत्तिनिवृत्तिसंवलिततत्तत्फलकामस्यैवाधिकारी अतो दर्शपूर्णमासादितः सत्कृतानुष्ठितादपि प्रत्यवायपरि
हारः तत्तत्फलंच सिध्यतीत्येवं संध्यावंदनादिभ्यः पितृयज्ञे च प्रत्यवायपरिहारधर्माः मात्रेणाशुभत्वं शान्तत्वकामीत्युपनात्य
पपत्तिरनधिकारित्वादिति वाच्यं समुधि नफलकामाधिकारिके कर्मणां एकेकफलकामनासहकारेण पितत्तत्काम
नाविषयफलजनकत्वापत्ते अन्यथाकाश्यपादिमन्त्रस्य नारकाघभावनिश्चयेन ततत्रारकोद्धरणादिकामनारहितत
तत्त्वाहेस्तत्तत्सहकारेणस्य सकलशिष्टसंमतस्यानपपत्तेश्चालग्नादीयथा धात्वमित्यादि वचनेन पर्युदस्तकोद्धारादि
फलसहितस्य स्वर्गलोकभोगस्य सहकारेण फलत्वबोधनात् तत्कामनाश्न्ययोः सहकारेणानधिकारात् अ राम ५

तएवएतन्मतान्तविशेषधर्मागीतया हिंसाकर्षोषितमशान्तपःप्रभृत्यनेकलोकभोगपर्वकाविष्णुलोकगमनादि
फलकत्तृणापागाहिकमपि केवलविष्णुलोकगमनफलकामनया शिष्टैरनुष्ठीयते पंक्तिचतादृशाचारबलान्मत्य
वफलकामकर्तव्यताबोधकश्रुतिरपि नत्रकल्प्यनः स्युःयतेन साम्रक्षमेपि तादृशाचारबलान्मसेकफलकामकर्त्त
व्यताबोधकश्रुतिरपि नत्रकल्प्या सम्यक्तारमाचारवशादुपेयं उभयफलकामनयापि शिष्टानां मत्स्यकरवश्चनानानमसभ्य
तफलकामकर्तव्यत्वबोधकमपि श्रुत्यन्तरेणान्येनाविरहस्यागमत्वादित्यलं विस्तरेणाथ प्रकृतमसाधारणसाधनमस
स्यापि धर्मत्वेन कलंजभक्षणे हिंसादिनिषिद्धस्य लेकलंजभक्षणादेरनर्थसाधनत्वापत्तियोगितया अन्विनेनाभावेन
नरकनिकृष्टफलसाधनत्वस्यान्वयः। किमिति नो चेपत्येवलक्षणनिष्ठानतद्वीविधित्वविशिष्टसाधनत्वस्यैव यथेष्टश
क्त्यावलवदनिष्टासाधनत्वमात्रस्य वा विध्यर्थस्य क्रियायामभावबोधकत्वोपगमेऽनुत्पत्त्यन्तरस्य कल्पनीयत्व

यागो यद्यावस्त्र जन्यामावेदस्य साधनताबाधकत्वस्युक्तत्वेन स्माद्विधिस्थले मयेनोद्यावश्यकत्वान्नतेचैवमभावविधि
धिवत निषेधविधावप्यभावे समवर्त्तकस्य अग्रप्रतियोगिताचानिष्टजनकप्रयोजक: प्रतियोगिनो द्विष्टसाधनत्वावोध
नादिति वाच्यं प्रतियोगिनो द्विष्टसाधनतां विनातदभावस्य द्विष्टाभावरूपेष्टसाधनतानुपपत्त्यानन्यथासिद्धत्वात् न तया
प्रतियोगिताचानिष्टत्रिसमवायेनचविधिविनिषेधयोर्विशेषः भावरूपेष्टसाधनताज्ञानस्य प्रतियोगित्वेवरूपाभा
वरूपानिष्टसाधनत्वधीर्विशेषभावरूपेष्टसाधनताज्ञानं किंतु येषां मते प्रतियोगिन इष्टाभावसाधनत्व अभावस्ये
ष्टसाधनत्वमनिर्वाच्यमिति तन्न कालसम्भावेष्टसाधनत्वकल्पने चाद्य इति निर्वाह्यं सम्भवादिति वाच्यं का
रणाभावप्रयुक्तजन्मनिर्वर्त्यामिषेधपरिहारे दिनपाद्यभावविधौ धीत्वर्थस्वाभावस्य प्रतियोगिभोजनादिविशिष्यतया
नभावादनिष्टसाधनत्वरूपविधर्थाभावस्य प्रतियोगिनि बोधासम्भवेन न भुंजीत इत्यत्र स्यादिविधिवाक्यानां राम ४

न्तामत्वमत्वप्रसिद्धेश्चित्त्वसमानाधिकरणत्वानुमवाप्तीत्वनाभावेऽवृत्तिमत्वाच्च नताबोधप्रैयवस्तुवत्त्वाभावविशिष्टविषयतेत्यबो
न्वेष्वपि नत्वात्मेवाद्योऽग्राह्यं कुर्वीतामावास्यायां ग्राहकं कुर्वीत मासेष्टकक्रियावैयर्थ्यमिति नञः पर्युदासार्थक
त्वात्मभाक्षप्रतिषेधवचनतायाश्चावश्यकत्वात्तत्रिश्राद्धकरणस्य ननु कास्ताधनत्वेनतदभावस्य नारकाभावासा
धनतया क्रियायामित्युतासत्वभावबोधस्यावश्यकत्वात् पपतया क्रियायां निषेध्यभावबोधकत्वाधायानेजो। सुमन्तु
ननिषिद्धतानास्येऽपितत्वन्नदभाववत्वेबाधकाभावाददभावविशिष्टवत्तत्रेष्टसाधनताबोधनात् तत्र यथाभोजनाभावादे
ननाश्वकस्वल्पाध्वनयानत्रपत्नेरसमवालस्यत्रपवसेदित्यादभावविधित्वमिति चेदहित्थिय कस्याप्रतियोग्य
भावघोरघ्नेतिघोरकर्माच रपवक्तावपरागावाप्रवत्तेःप्रतिवेधकत्वपाभोजनाघभावत्कृतेभोजनाघस्तु
कृतिविघ्नेनभोजनाघमावनिवाहकत्वानत्रेश्राचरक्वतोसेमसाभाधारशानन्मा धनत्वस्यान्ततत्वेननस्या

७ पिकृतिमाध्यत्वात्तत्प्रभावे प्रसक्तेनोपप्राणासंचारोभावि प्रवृत्त्याकुंभकस्य प्रफलसाधनतानयपस्या प्राणायामस्य
प्रयत्नसाध्यत्वात्तदुपपन्नेश्च क्रियाविरहस्य तत्साध्यतायाअवशेषापर्यदनीयत्वान्न विधिः स चतुर्विधः उत्पत्तिवि
7 धिर्विनियोगविधिरधिकारविधिः प्रयोगविधिश्चेति कर्मादेः प्राथमिकप्रवृत्तिर्यतः स उत्पत्तिविधिः प्रथमप्राप्तेरुत्पत्तिस्ता
तत्प्राप्तिः प्रवृत्तिविषयताप्रयोजकप्रतीतिः दध्ना जुहोतीत्यादेः प्रमाणान्तरप्राप्तहोमादिकमनूद्य दध्यादिरूपगुणा
विधायकस्य होमादिकर्मोत्पादकत्वाभावेन प्राप्तेः प्राथम्यविशेषणात्तस्य त्रिविधिश्च कश्चित्कर्ममात्रोत्पाद
कः यथाग्निहोत्रं जुहोतीत्यादेः प्रमाणान्तरप्राप्तहोमादिकमनूद्य दध्यादिरूपगुणाविधायकस्य होमादिक
र्मोत्पादकत्वाभावेन प्राप्तेः प्राथम्यविशेषणानुगतस्त्रिविधिश्च कश्चित्कर्ममात्रोत्पादकः यथाग्निहोत्रं जुहो
तीत्यादिः कश्चित्तद्गुणविशिष्टकर्मोत्पादकः यथा सोमेन यजेतेत्यादिः तत्र विशेषणीभूतसोमादिद्रव्य राम
७

स्याप्राप्ततयाविधेयत्वान्न च क्रियात्वप्रकर्मणि गुणमात्रविधायकः क्यासंस्थानुहितीत्यादिशेषप्रमित्यर्थीलाभा
समनिर्देशं सुहोतीत्यादिस्विष्टकृद्भागे सुहोतीति वन्नयावत्त्वीत्वमनिर्दिष्टत्वं सुहोतीत्यादिविधिप्राप्तानिर्देशानुवादेन द्रव्य
कालोभयाविधिःगुणाद्रव्यस्य मिथो विशेष्यनिशेषाभावानापन्नस्य विधानेनावाक्यभेदस्य गुणान्नविधेयता द्रव्यस्यपर
पायाविनिरूप्यनिरूपकभावविरहेणानन्वयान्निषिध्येयो विशिष्टं खलु समकहालेबनरूपानयानन्तानक वाक्यस्यैकवाक्य
भावात् अतोऽत्र गुणाद्रव्यविशिष्टोऽगाराणिनिर्होत्रप्रधानार्थरूपकार्मणां विधिरेवं तथा सति च न वाक्यभेदः इत्ता विशे
षणानयाविधेयकोटिप्रविष्टस्यैकविशेष्यतानिरूपितविशेषणताया यत्र विधेयघटकतया विवक्षितद्रव्यस्य
निरूपकविशेष्यतयाक्समभिव्याहृतनिरूपकभावस्य प्राधान्येन द्रव्यो विधेयघटकतया विवक्षितद्रव्यस्य निरू
पकविशेष्यतया विशेष्यविषयतया भेदेन विधेयद्रव्यविषयतायां विशिष्टत्वं तथा तथा सत्येव वाक्यभेदापत्तेः

८ विनियोगविधिश्च विनियोगवपरार्थत्वं तथान्यविधिः यागार्थत्वमेव च शेषत्वं परोपकार्थत्वमेव शेषित्वमिति मीमां
४ सकपरिभाषानचकाम्यकर्मणाः न स्वर्गादिकस्य स्वर्गकामो यजेतेत्यादिविधेरपि विनियोगविधित्वापत्तिः तत्र क्रिया
पुरुषार्थसाधनत्वाविधानमात्रस्य विनियोगविधित्वेपि ष्टत्वात् न क्रियायास्त्रिविधिं नप्रत्ययं मंत्रिपाकर्तृत्वतथा
र्थसाधनत्वाप्रकर्तृतत्तयैव प्रतीयते अनंतरं च कृतैस्तु प्रयोगः स्यात् कामस्य योगरूपार्थो प्रयोगितातु प्रतीयते ति
फलभदे नैकविधेरेवाभयविधित्वौचित्यात्र विनियोगविधिश्च यत्र न प्रत्ययस्तत्र मंत्रलिंगादिनाकल्प्य
मंत्रलिंगं च मंत्रस्य विनियोगसाधनोपयोग्यर्थप्रकाशनसामर्थ्यं तद्व्यंतमानाचालिंगमितिययावर्हिर्देवसद
नदामीत्यादिमंत्रस्य वर्हिश्छेदादिविनियोगस्य लिंगविधया साधकं वर्हिश्छेदादिप्रकाशनसामर्थ्यं च
तल्लिंगकमनुमानं च अयं मंत्रो वर्हिश्छेदने विनियुक्तः असति वाधके तत्प्रकाशकत्वात् यो मंत्रो सति वाधके यत्सर्मे राम ८

प्रकाशकः स तत्र विनियुक्तः । अव्याख्यातमन्ते पप्रकाशकत्वं हि विनियुक्तः । अव्याख्यातानि मित्यादि मंत्रवर्णेत्यादिः यत्र लिंगेना
न्यत्र विनियोगः से ह्रु मर्हति स्वस्याचान्यत्र तत्र श्रेयोत एव विनियोगो न तु लैंगिकः श्रुतिर्विभक्तेन यद्दृष्ट्वा तास्तु त्तेन श्रुतिर्हिनी
यतिद्वितीयापदं विभक्ति मा चोपलक्षणं वचाय इत्यगार्हपत्यमुपतिष्ठत इत्यत्रं द्रुप्रकाशकं मंत्रमगार्हपत्यापस्थाने विनियो
गसिद्धिः न तु द्द्वीपस्थानेन यापि तत्र द्वितीया विभक्तिः एवं श्रुत्यागार्हपत्योपस्थाने एव स्थानेऽलिंगं भिन्नं तनीयया चेद्रुमेन्द्र स
उपस्थानकरणत्वं एव शेषत्वं स्यादिति बोध्यते मंत्रस्येन्द्रप्रकाशकत्वम् या लिंगेन द्दीपस्थानकरणत्वं एवं विनियोगस्य वि
लंबेनैवयतो मंत्रस्य स्वार्थप्रकाशेनेसत्वे च्चरं द्रुप्रकाशनसामर्थ्यमहिमभ्यनन्तरं तु तामेव चनाद्दश हे तु ज्ञानादिं द्वोपस्था
नकरणत्वसिद्धिर्भविष्यतीति नतु एवं मेव मंत्राधीनेद्रवाधमिरेषे श्रुतयाश्रुत्यागार्हपत्योपस्थानकरणत्वे बोध्यते ए
वं च विनियोगापेक्षा विरहा लैंगिकविनियोगसिद्धि तदुक्तं पार्थसारथिमिश्रैः श्रुतिलिंगाधिकरणे

९ यावंशिमंत्रार्थो मंत्रेणाप्रतिपाद्यते नावद्देवश्रुतिर्मंत्राणाहंथंस्याबोध्यते इति तुर्वं शान्वयः ज्ञानेयदिति एथ्येनवेद्वीयदं
श्राविशेषरूढमित्याशयेन नस्ययोगेनेंद्रप्रकाशनार्थकत्वेशेषपदादेवसामर्थ्यरूपलिंगज्ञानात्तत्रमंत्रज्ञस्य शावबो
धावेभ्याखिाहर संगत्यावत्तिः श्रुतिलिंगवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यानां समवाये पारदौर्बल्यमर्थविप्रकर्षादिति सूत्रो
क्तेः श्रुत्यपेक्षया लिंगस्य विलंबेनार्थबोधकत्वया दौर्बल्यमपि निराकृतं तया [illegible] कत्वमेव श्रयात्र श्रुति
मात्रेणानलिंगविरोधः द्वितीयातृतीयाभ्यां प्रतियोग्युपस्थापकशेषशेषिभावबोधनात् [illegible] शास्य चेह मः शेषत्वस
गाद्यन्यशेषित्वस्याभिन्नप्रतियोगिकस्याविरोधादिति प्रतियोग्युपस्थापकपदसमभिव्याहृतगाहपत्यादिपदसा
कारेणावप्रतियोगिविशेषोपस्थानः शेषशेषिभावो मंत्रबोध्यशेषशेषिभावविरहः श्रुत्याः प्रतिपाद्यतीयः तथा च समा
भिव्याहृतपदसमुदायरूपवाक्येन नवनविरोधावाक्यलिंगयोरपादौर्बल्यमुक्तमत्रसिद्धमिति केचित्केचिन्नि राम
९

[illegible]

छतिनश्यतीत्यादौ आश्रयत्वप्रतियोगित्वादिसंबंधेन नानार्थ एव धात्वर्थान्वयसंभवेन कृतत्वत्वास्यादोषात् ननु ना
मार्थधात्वर्थयोः साक्षाद्भेदान्वयबोधस्याव्युत्पन्नत्वात् । कथं तत्त्वाणानादरः । कथमन्यथौदनः पचतीति न प्रयो
गः । कर्मतासंबंधेन पाकाश्रौतदन्वयबोधसंभवात् इति चेत् । नामार्थप्रकारकधात्वर्थविशेष्यकशाब्दबोधस्याव्यु
त्पन्नत्वात् । कथं तत्त्वाणानादरः । कथमन्यथौदनः पचतीति न प्रयोगः कर्मतासंबंधेन पाकाश्रौतदन्वयबोध
संभवात् इति चेत् एवास्तु तादृशनियमः । तथापि ओदनः पचतीति शाब्दधीवारणाय मुख्यक्रमेण नामार्थप्रका
रकधात्वर्थविशेष्यकमिति क्रमेणापि भवतीति तादृशव्युत्पत्तिस्वीकारेणाप्युपपन्न ओदनः पचतीत्यत्र कर्मता
संबंधेन शाब्दबोधापत्तिरेव न संभवतीति तादृशबोधस्यालीकत्वात् । तादृशसंबंधेन योग्यताज्ञानतात्पर्यज्ञान
योर्हेतुत्वाकल्पनात् । न तादृशशाब्दादयः । अथौदनः पक्वाभुज्यत इत्यत्र कर्मतासंबंधेन शाब्दोदयेन तत्रैव योग्य
ताज्ञानतात्पर्यज्ञानादेस्तादृशसंबंधेन हेतुत्वस्यावश्यक्लृप्तत्वात् न दोष इति चेत् सत्यं तत्र धातोरेव लक्षणया ओद

श्रीराम

नकर्म्मकपाकोपस्थितेर्नतत्रकर्म्मतासंबंधेनान्वयधीः विनालक्षणाप्रतिसंधानं नांगीक्रियत एव तादृशधीः । अत एव तत्रकर्म्म
तासंबंधेनान्वयधीः पाकांशे तथापि न क्षतिः कर्म्मतासंबंधेनान्वयाश्रयप्रति । अव्ययकृदंतधातुजन्योपस्थिते विशेषणसाम
ग्रीत्वात् । अत एव ओदनः पाकं भुज्यत इत्यत्रापि तादृशान्वयधीः । अन्यथा धांतधातुजन्योपस्थिते विशेषणसामग्रीत्वे अ
त्रैव कर्म्मतासंबंधेन बोधो न स्यात् । न च कृदंतधातुजन्योपस्थितिरेव विशेषणसामग्री किमव्ययविशेषणेनेति वाच्यं । तत्र धा
सति ओदनः पचनभुज्यत इति प्रयोगापत्तेः । ओदनं पचतीत्यत्र कर्म्मतायाद्विविधं अत्र ओदनांशमुख्यविशेष्यतया पाकां
शेऽन्वयनांशे ओदनस्य संबंधविधया च प्रतिकर्म्मतातर्भावेन हेतुमद्भावस्य क्लृप्तत्वमिति पक्षधरानुयायि[illegible]नः । अयमो
दनं पचतीत्यत्र शाब्दधीवारणाय धात्वर्थे ओदनकर्म्मत्वादेः प्रकारतया भानमवश्यं वक्तव्यं । एवं घटमानयेत्यत्र घटकर्म्म
कत्वं प्रकारीभूय भासते घटः कर्म्मतासंबंधेन धात्वर्थे प्रकारः किं वा कर्म्मताया भानं नामार्थेनामार्थस्य धात्वर्थे च कर्म्म एम०
तासंबंधेनान्वय इति कर्म्मतासंबंधेन नामार्थधात्वर्थयोरन्वयबोधस्वीकर्तृपक्षधरमते को विनिगमक इति चेत् । सत्यं नामा २